

Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
DOMNUL MICHAL BOBEK
prezentate la 6 mai 2021¹

Cauza C-819/19

**Stichting Cartel Compensation,
Equilib Netherlands BV
împotriva
Koninklijke Luchtvaart Maatschappij NV,
Martinair Holland NV,
Deutsche Lufthansa AG,
Lufthansa Cargo AG,
British Airways plc,
Société Air France SA,
Singapore Airlines Ltd,
Singapore Airlines Cargo Pte Ltd,
Swiss International Air Lines AG,
Air Canada,
Cathay Pacific Airways Ltd,
Scandinavian Airlines System Denmark-Norway-Sweden
SAS AB
SAS Cargo Group A/S**

[cerere de decizie preliminară formulată de Rechtbank Amsterdam (Tribunalul din Amsterdam, Țările de Jos)]

„Cerere de decizie preliminară – Articolul 101 TFUE și articolul 53 din Acordul privind SEE – Norme de aplicare a articolului 103 TFUE – Regimul tranzitoriu prevăzut la articolele 104 și 105 TFUE – Acorduri și practici concertate cu privire la mai multe elemente ale prețurilor și serviciilor de transport aerian de mărfuri (introducerea unor suprataxe de carburant și a unor suprataxe de securitate, refuzul de a plăti un comision pe suprataxe) – Acțiune în despăgubire – Efect direct – Competența instanțelor naționale”

¹ Limba originală: engleza.

I. Introducere

1. Stichting Cartel Compensation și Equilib Netherlands BV (denumite în continuare „reclamantele”) solicită pronunțarea unei hotărâri declarative împotriva pârâtelor și obligarea acestora la plata de despăgubiri² pentru că au acționat cu încălcarea articolului 101 alineatul (1) TFUE și a articolului 53 alineatul (1) din Acordul privind Spațiul Economic European (denumit în continuare „Acordul privind SEE”), prin coordonarea mai multor elemente ale prețului care trebuie perceput pentru serviciile de transport aerian de mărfuri pe rute între aeroporturi aflate în Uniunea Europeană și în Spațiul Economic European (denumit în continuare „SEE”) și dinspre astfel de aeroporturi.

2. Această practică se susține că a avut loc într-o perioadă în care Consiliul nu adoptase încă dispoziții de punere în aplicare pentru anumite segmente ale sectorului transportului aerian pentru a asigura „efectul deplin” al principiilor prevăzute la articolul 101 TFUE. Pentru acest motiv, pârâtele susțin că competența de a asigura respectarea articolului 101 TFUE a revenit exclusiv autorităților administrative ale statelor membre și Comisiei Europene în temeiul „regimului tranzitoriu” prevăzut la articolele 104 și 105 TFUE.

3. Prezenta cauză ridică problema competenței instanțelor naționale de a aplica articolul 101 alineatul (1) TFUE și articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE practicilor anticoncurențiale care au intervenit în cursul acestui „regim tranzitoriu”. Totuși, această problemă, care este poate de natură tehnică și limitată temporar, dă naștere, la rândul său, unei probleme mai importante privind (inter)dependența dintre asigurarea respectării normelor Uniunii în materie de concurență la nivel public (administrativ) și asigurarea respectării acestora la nivel privat (judiciar).

II. Cadrul juridic

A. *Tratatul de funcționare a Uniunii Europene (TFUE)*

4. Articolele 101-105 TFUE stabilesc normele în materie de concurență. Următoarele dispoziții sunt relevante pentru prezenta cauză:

„Articolul 101

(ex-articolul 81 TCE)

(1) Sunt incompatibile cu piața internă și interzise orice acorduri între întreprinderi, orice decizii ale asocierilor de întreprinderi și orice practici concertate care pot afecta comerțul dintre statele membre și care au ca obiect sau efect împiedicarea, restrângerea sau denaturarea concurenței în cadrul pieței interne și, în special, cele care:

[...]

(2) Acordurile sau deciziile interzise în temeiul prezentului articol sunt nule de drept.

² Koninklijke Luchtvaart Maatschappij NV, Martinair Holland NV, Deutsche Lufthansa AG, Lufthansa Cargo AG; British Airways plc, Société Air France SA, Singapore Airlines Ltd, Singapore Airlines Cargo Pte Ltd; Swiss International Air Lines AG, Air Canada, Cathay Pacific Airways Ltd, Scandinavian Airlines System Denmark-Norway-Sweden, SAS AB și SAS Cargo Group A/S (denumite în continuare, împreună, „pârâtele”).

(3) Cu toate acestea, prevederile alineatului (1) pot fi declarate inaplicabile în cazul:

- oricăror acorduri sau categorii de acorduri între întreprinderi;
- oricăror decizii sau categorii de decizii ale asocierilor de întreprinderi;
- oricăror practici concertate sau categorii de practici concertate

care contribuie la îmbunătățirea producției sau distribuției de produse ori la promovarea progresului tehnic sau economic, asigurând consumatorilor o parte echitabilă din beneficiul obținut și care:

- (a) nu impun întreprinderilor în cauză restricții care nu sunt indispensabile pentru atingerea acestor obiective;
- (b) nu oferă întreprinderilor posibilitatea de a elimina concurența în ceea ce privește o parte semnificativă a produselor în cauză.

[...]

Articolul 103

(ex-articolul 83 TCE)

(1) Regulamentele sau directivele utile în vederea aplicării principiilor prevăzute la articolele 101 și 102 se adoptă de către Consiliu, la propunerea Comisiei și după consultarea Parlamentului European.

(2) Dispozițiile prevăzute la alineatul (1) urmăresc în special:

[...]

- (b) să determine normele de aplicare a articolului 101 alineatul (3), luând în considerare necesitatea, pe de o parte, de a asigura o supraveghere eficientă și, pe de altă parte, de a simplifica pe cât posibil controlul administrativ;
- (c) să precizeze, dacă este cazul, domeniul de aplicare a articolelor 101 și 102 în diferitele ramuri economice;

[...]

Articolul 104

(ex-articolul 84 TCE)

Până la intrarea în vigoare a dispozițiilor adoptate în temeiul articolului 103, autoritățile statelor membre hotărăsc cu privire la admisibilitatea acordurilor, deciziilor și a practicilor concertate și cu privire la folosirea în mod abuziv a unei poziții dominante pe piața internă, în conformitate cu legislația națională și cu dispozițiile articolului 101 și în special ale alineatului (3), precum și ale articolului 102.

Articolul 105

(ex-articolul 85 TCE)

(1) Fără a aduce atingere articolului 104, Comisia asigură aplicarea principiilor stabilite la articolele 101 și 102. La cererea unui stat membru sau din oficiu și în cooperare cu autoritățile competente ale statelor membre, care îi acordă sprijin, Comisia investighează presupusele cazuri de încălcare a principiilor menționate mai sus. În cazul în care constată existența unei încălcări, Comisia propune măsuri adecvate pentru ca aceasta să înceteze.

(2) În cazul în care încălcarea nu încetează, Comisia constată încălcarea principiilor printr-o decizie motivată. Comisia poate publica decizia și poate autoriza statele membre să ia măsurile necesare pentru remedierea situației, măsuri ale căror condiții și norme de aplicare le stabilește.

(3) Comisia poate adopta regulamente privind categoriile de acorduri pentru care Consiliul a adoptat un regulament sau o directivă în temeiul articolului 103 alineatul (2) litera (b).”

B. Acordul privind SEE

5. Obiectivul Acordului privind SEE este acela „de a promova consolidarea continuă și echilibrată a relațiilor comerciale și economice dintre părțile contractante în condiții concurențiale egale și respectarea aceluiași norme, în scopul creării unui [SEE] omogen [...]”³.

6. Potrivit articolului 6 din Acordul privind SEE:

„Fără a aduce atingere evoluțiilor viitoare ale jurisprudenței, dispozițiile prezentului acord, în măsura în care sunt identice din punctul de vedere al conținutului cu normele corespondente din Tratatul [privind funcționarea Uniunii Europene] și Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, precum și cu actele adoptate în aplicarea acestor două tratate, se interpretează, în cadrul punerii lor în aplicare, în conformitate cu hotărârile pertinente ale Curții de Justiție a [Uniunii] Europene emise înainte de data semnării prezentului acord.”

7. Articolul 53 din Acordul privind SEE este în esență identic cu articolul 101 TFUE.

8. Potrivit articolului 55 din Acordul privind SEE:

„(1) Fără a aduce atingere dispozițiilor de aducere la îndeplinire a articolelor 53 și 54 așa cum sunt conținute în Protocolul 21 și în anexa XIV la prezentul acord, Comisia CE și Autoritatea de Supraveghere a AELS prevăzută la articolul 108 alineatul (1) asigură aplicarea principiilor stipulate la articolele 53 și 54.

Autoritatea de supraveghere competentă, prevăzută la articolul 56, investighează cazurile în care se suspectează încălcarea acestor principii, din proprie inițiativă sau în urma cererii unui stat din cadrul teritoriului respectiv sau a altei autorități de supraveghere. Autoritatea de supraveghere competentă efectuează aceste investigații în cooperare cu autoritățile naționale competente din teritoriul respectiv și în cooperare cu cealaltă autoritate de supraveghere, care îi acordă asistență în conformitate cu normele sale interne.

³ Articolul 1 alineatul (1) din Acordul privind Spațiul Economic European (JO 1994, L 1, p. 3, Ediție specială, 11/vol. 53, p. 7).

În cazul în care descoperă că a avut loc o încălcare, aceasta propune măsuri corespunzătoare pentru a pune capăt acestei încălcări.

(2) Dacă nu se pune capăt încălcării, autoritatea de supraveghere competentă constată încălcarea principiilor într-o decizie motivată.

Autoritatea de supraveghere competentă își poate publica decizia și poate autoriza statele din cadrul teritoriului respectiv să ia măsurile necesare pentru remedierea situației, stabilind condițiile și detaliile acestor măsuri. Aceasta poate, de asemenea, cere celeilalte autorități de supraveghere să autorizeze statele de pe teritoriul respectiv să ia aceste măsuri.”

III. Situația de fapt, procedura națională și întrebarea preliminară

9. La 9 noiembrie 2010, Comisia Europeană a adoptat Decizia C(2010) 7694 final referitoare la o procedură inițiată în temeiul articolului 101 [TFUE], al articolului 53 din Acordul privind SEE și al articolului 8 din Acordul dintre Comunitatea Europeană și Confederația Elvețiană privind transportul aerian⁴ (cazul COMP/39258 – Transport aerian de mărfuri) (denumită în continuare „Decizia din 2010”)⁵.

10. La articolele 1-4, Decizia din 2010 conținea constatări potrivit cărora mai mulți transportatori au fost implicați în coordonarea diferitelor elemente ale prețului care trebuie perceput pentru serviciile de transport aerian de mărfuri pe rute între aeroporturi din Uniunea Europeană și/sau SEE, pe rute între aeroporturi din Uniune și/sau SEE și țări terțe, precum și pe rute între aeroporturi din Uniune și Elveția, cu încălcarea articolului 101 TFUE, a articolului 53 din Acordul privind SEE și a articolului 8 din Acordul cu Elveția, pentru perioade diferite (denumit în continuare „comportamentul în cauză”). Potrivit Deciziei din 2010, în total, această încălcare a durat din luna decembrie 1999 până în luna februarie 2006.

11. Prin Hotărârile din 16 decembrie 2015, Tribunalul Uniunii Europene a anulat parțial Decizia din 2010 cu privire la reclamantele din cauzele cu care a fost sesizat⁶. În esență, Tribunalul a constatat că Decizia din 2010 era afectată de contradicții între motivele și partea dispozitivă a acesteia⁷.

12. La 17 martie 2017, Comisia a adoptat Decizia C(2017) 1742 final referitoare la o procedură inițiată în temeiul articolului 101 TFUE, al articolului 53 din Acordul privind SEE și al articolului 8 din Acordul cu Elveția (cazul AT.39258 – Transport aerian de mărfuri) (denumită în

⁴ Denumită în continuare „Acordul cu Elveția”.

⁵ Cazul C.39258 – Transportul aerian de mărfuri (JO 2014, C 371, p. 11).

⁶ Hotărârea din 16 decembrie 2015, Air Canada/Comisia (T-9/11, nepublicată, EU:T:2015:994), Hotărârea din 16 decembrie 2015, Koninklijke Luchtvaart Maatschappij/Comisia (T-28/11, nepublicată, EU:T:2015:995), Hotărârea din 16 decembrie 2015, Japan Airlines/Comisia (T-36/11, nepublicată, EU:T:2015:992), Hotărârea din 16 decembrie 2015, Cathay Pacific Airways/Comisia (T-38/11, nepublicată, EU:T:2015:985), Hotărârea din 16 decembrie 2015, Cargolux Airlines/Comisia (T-39/11, nepublicată, EU:T:2015:991), Hotărârea din 16 decembrie 2015, Latam Airlines Group și Lan Cargo/Comisia (T-40/11, nepublicată, EU:T:2015:986), Hotărârea din 16 decembrie 2015, Singapore Airlines și Singapore Airlines Cargo/Comisia (T-43/11, nepublicată, EU:T:2015:989), Hotărârea din 16 decembrie 2015, Deutsche Lufthansa și alții/Comisia (T-46/11, nepublicată, EU:T:2015:987), Hotărârea din 16 decembrie 2015, British Airways/Comisia (T-48/11, nepublicată, EU:T:2015:988), Hotărârea din 16 decembrie 2015, SAS Cargo Group și alții/Comisia (T-56/11, nepublicată, EU:T:2015:990), Hotărârea din 16 decembrie 2015, Air France-KLM/Comisia (T-62/11, nepublicată, EU:T:2015:996), Hotărârea din 16 decembrie 2015, Air France/Comisia (T-63/11, nepublicată, EU:T:2015:993), și Hotărârea din 16 decembrie 2015, Martinair Holland/Comisia (T-67/11, EU:T:2015:984).

⁷ A se vedea de exemplu Hotărârea din 16 decembrie 2015, Air Canada/Comisia (T-9/11, nepublicată, EU:T:2015:994, punctul 60).

continuare „Decizia din 2017”)⁸. Decizia din 2017 a menținut pe fond Decizia din 2010. Aceasta a confirmat de asemenea durata totală a încălcării, și anume că aceasta a durat din luna decembrie 1999 până în luna februarie 2006.

13. Potrivit Rezumatului Deciziei din 2017, Comisia a constatat că mai mulți transportatori au fost implicați într-o înțelegere referitoare la comportamentul în cauză. Acest comportament a încălcat articolul 101 TFUE, articolul 53 din Acordul privind SEE și articolul 8 din Acordul cu Elveția. Acesta se referea la (i) rute între aeroporturi din Uniunea Europeană („rute din interiorul Uniunii Europene”), (ii) rute între aeroporturi din Uniune și aeroporturi din afara SEE („rute între Uniunea Europeană și țări terțe”), (iii) rute între aeroporturi din SEE („rute din interiorul SEE”), (iv) rute între aeroporturi din țări care sunt părți contractante la Acordul privind SEE, dar care nu sunt state membre ale Uniunii Europene, și aeroporturi din țări terțe („rute între țările SEE care nu sunt state membre ale Uniunii Europene și țări terțe”) și (v) rute între aeroporturi din Uniune și Elveția („rute între Uniunea Europeană și Elveția”).

14. Rezumatul Deciziei din 2017 precizează încălcarea și impunerea unor amenzi pentru perioade diferite în ceea ce privește diferite rute, după cum urmează:

- pentru rutele între aeroporturi din Uniunea Europeană, Comisia era competentă să constate o încălcare sau să impună amenzi pentru un comportament privind transportul aerian între aeroporturile din Uniune înainte de 1 mai 2004. Acest lucru se datorează faptului că, *înainte* de 1 mai 2004, Regulamentul (CEE) nr. 3975/87⁹ a acordat Comisiei competențe de executare pentru aplicarea articolului 101 TFUE numai în ceea ce privește transportul aerian între aeroporturile din Uniunea Europeană. Cu toate acestea, transportul aerian între aeroporturile din Uniunea Europeană și aeroporturile din țări terțe a fost exclus din domeniul de aplicare al acestui regulament;
- pentru rutele între Uniunea Europeană și țări terțe, din aceleași motive, competența Comisiei s-a limitat la comportamentul demonstrat *după* data de 1 mai 2004;
- pentru rutele între aeroporturi din SEE, Comisia era competentă să constate o încălcare și să impună amenzi pentru întreaga perioadă cuprinsă între 1999 și 2006;
- pentru rutele între țările SEE care nu sunt state membre ale Uniunii Europene și țări terțe, Decizia nr. 130/2004¹⁰ și Decizia nr. 40/2005¹¹ au intrat în vigoare la 19 mai 2005. Începând cu această dată, Regulamentul (CE) nr. 411/2004¹² și Regulamentul (CE) nr. 1/2003¹³ au devenit aplicabile în cadrul Acordului privind SEE. Prin urmare, înainte de 19 mai 2005, Comisia nu a

⁸ Decizia din 2017 nu a fost făcută publică. Cu toate acestea, este disponibil un rezumat al constatărilor. A se vedea Rezumatul Deciziei Comisiei din 17 martie 2017 referitoare la o procedură inițiată în temeiul articolului 101 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene, al articolului 53 din Acordul privind SEE și al articolului 8 din Acordul dintre Comunitatea Europeană și Confederația Elvețiană privind transportul aerian (JO 2017, C 188, p. 14) (denumit în continuare „Rezumatul Deciziei din 2017”).

⁹ Regulamentul Consiliului din 14 decembrie 1987 de stabilire a procedurii de aplicare a normelor de concurență întreprenderilor din sectorul transporturilor aeriene (JO 1987, L 374, p. 1).

¹⁰ Decizia Comitetului Mixt al SEE din 24 septembrie 2004 de modificare a anexei XIV (Concurență), a Protocolului 21 (privind punerea în aplicare a regulilor de concurență aplicabile întreprinderilor) și a Protocolului 23 (privind cooperarea între autoritățile de supraveghere) la Acordul SEE (JO 2005, L 64, p. 57, Ediție specială, 11/vol. 65, p. 161).

¹¹ Decizia Comitetului Mixt al SEE din 11 martie 2005 de modificare a anexei XIII (Transporturile) și a Protocolului 21 (privind punerea în aplicare a regulilor de concurență aplicabile întreprinderilor) la Acordul SEE (JO 2005, L 198, p. 38, Ediție specială, 11/vol. 66, p. 95).

¹² Regulamentul Consiliului din 26 februarie 2004 de abrogare a Regulamentului (CEE) nr. 3975/87 și de modificare a Regulamentelor (CEE) nr. 3976/87 și (CE) nr. 1/2003 în legătură cu transportul aerian dintre Comunitate și țările terțe (JO 2004, L 68, p. 1, Ediție specială, 07/vol. 12, p. 225).

¹³ Regulamentul Consiliului din 16 decembrie 2002 privind punerea în aplicare a normelor de concurență prevăzute la articolele 81 și 82 din tratat (JO 2003, L 1, p. 1, Ediție specială, 08/vol. 1, p. 167).

constatat nicio încălcare și nici nu a impus amenzi pentru comportamente referitoare la rutele între țările SEE care nu sunt state membre ale Uniunii Europene și țări terțe.

15. Decizia din 2017 a fost de asemenea contestată în fața Tribunalului¹⁴. Aceste cauze sunt în continuare pendinte.

16. În același timp, reclamantele au inițiat o procedură civilă împotriva pârâtelor la Rechtbank Amsterdam (Tribunalul din Amsterdam, Țările de Jos). Această instanță explică faptul că aceste societăți reclamante au fost constituite special pentru a urmări creanțele care le-au fost cesionate cu titlul de despăgubiri rezultate din constatările Comisiei privind încălcări ale dreptului concurenței.

17. Reclamantele solicită pronunțarea unei hotărâri declarative și acordarea de despăgubiri. În primul rând, acestea solicită să se constate că pârătele au acționat în mod nelegal în perioada 1999-2006. Cu alte cuvinte, chiar înainte de (i) 1 mai 2004 (pentru rutele dintre Uniunea Europeană și țări terțe), (ii) 19 mai 2005 (pentru rutele dintre țările SEE care nu sunt state membre ale Uniunii Europene și țări terțe) și (iii) 1 iunie 2002 pentru rutele dintre Uniunea Europeană și Elveția (denumite în continuare „perioadele în litigiu”). În al doilea rând, acestea solicită instanței de trimitere obligarea în solidar a pârâtelor la plata de daune interese pentru comportamentul anticoncurențial în cauză.

18. Potrivit instanței de trimitere, în cererile lor, reclamantele invocă efectul direct al articolului 101 TFUE pentru a stabili competența instanței naționale, pentru perioadele în litigiu, indiferent de asigurarea respectării dreptului concurenței la nivel administrativ.

19. În ordonanța sa, instanța de trimitere consideră că este competentă să aplice articolul 101 TFUE în ceea ce privește comportamentul în cauză și perioadele în litigiu. Cu toate acestea, instanța de trimitere arată în mod expres că această poziție se îndepărtează de Hotărârea High Court of Justice (England and Wales) Emerald Supplies Ltd/British Airways Plc¹⁵, astfel cum a fost confirmată de Court of Appeal (England and Wales) în Hotărârea La Gaitana Farms SA și alții/British Airways Plc¹⁶.

20. Având îndoieli cu privire la competența sa de a aplica articolul 101 alineatul (1) TFUE și articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE în ceea ce privește termenele în litigiu, Rechtbank Amsterdam (Tribunalul din Amsterdam) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarea întrebare preliminară:

„În cadrul unui litigiu între persoane prejudiciate (în speță, expeditorii, și anume clienții serviciilor de transport aerian de mărfuri) și companii aeriene, instanțele naționale sunt competente să aplice pe deplin – fie în temeiul efectului direct al articolului 101 TFUE sau, dacă este cazul, al articolului 53 [din Acordul privind SEE], fie în temeiul (efectului direct al) articolului 6 din Regulamentul nr. 1/2003 – articolul 101 TFUE sau, dacă este cazul, articolul 53 [din Acordul

¹⁴ Cauzele Air Canada/Comisia (T-326/17), Koninklijke Luchtvaart Maatschappij/Comisia (T-325/17), Japan Airlines/Comisia (T-340/17), Cathay Pacific Airways/Comisia (T-343/17), Cargolux Airlines/Comisia (T-334/17), Latam Airlines Group și Lan Cargo/Comisia (T-344/17), Singapore Airlines și Singapore Airlines Cargo PTE/Comisia (T-350/17), Deutsche Lufthansa și alții/Comisia (T-342/17), British Airways/Comisia (T-341/17), SAS Cargo Group și alții/Comisia (T-324/17), Air France – KLM/Comisia (T-337/17), Air France/Comisia (T-338/17) și Martinair Holland/Comisia (T-323/17).

¹⁵ Hotărârea High Court of Justice of England and Wales (Chancery Division) din 4 octombrie 2017, Emerald Supplies Ltd/British Airways Plc [2017] EWHC 2420 (Ch).

¹⁶ Hotărârea Court of Appeal of England and Wales (Civil Division) din 29 ianuarie 2019, La Gaitana Farms SA și alții/British Airways Plc [2019] EWCA Civ 37.

privind SEE], în privința acordurilor sau a practicilor concertate ale companiilor aeriene în legătură cu serviciile de transport de mărfuri cu zboruri efectuate înaintea datei de 1 mai 2004 între aeroporturi din [Uniune] și aeroporturi din afara SEE sau cu zboruri efectuate înaintea datei de 19 mai 2005 între Islanda, Liechtenstein și Norvegia și aeroporturi din afara SEE ori cu zboruri efectuate înaintea datei de 1 iunie 2002 între aeroporturi din [Uniune] și Elveția, chiar dacă aceasta este perioada în care era aplicabil regimul tranzitoriu prevăzut la articolele 104 și 105 TFUE, sau, dimpotrivă, regimul tranzitoriu se opune acestei aplicări?”

21. Reclamantele, pârâtele, guvernul norvegian, Autoritatea de Supraveghere AELS și Comisia au prezentat observații scrise. Aceste părți, cu excepția guvernului norvegian, au prezentat și argumente orale în ședința din 21 ianuarie 2021.

IV. Analiză

22. Prezentele concluzii sunt structurate după cum urmează. Mai întâi vom începe cu o dezbatere privind contextul juridic al prezentei cauze (A). Ne vom referi apoi la aplicarea articolului 101 alineatul (1) TFUE de către instanța de trimitere (B). Ulterior, vom examina normele echivalente din Acordul privind SEE (C). În final, vom încheia cu observații mai generale cu privire la aplicarea normelor de concurență de către instanțe (D).

A. *Cadrul tratatului și „regimul tranzitoriu”*

23. Având în vedere importanța cadrului tratatului asupra normelor de concurență în prezenta cauză, considerăm că este necesar să începem prezentele concluzii cu prezentarea diferitelor elemente ale articolului 101 TFUE și cu o atentă examinare a presupusului „caracter tranzitoriu” al regimului de asigurare a respectării normelor prevăzut la articolele 104 și 105 TFUE (1). În continuare, vom rezuma pe scurt argumentele părților și le vom plasa în contextul întrebării adresate de instanța de trimitere (2).

1. *„Caracter tranzitoriu” raportat la ce anume?*

24. Articolul 101 TFUE are o structură simplă. Primul alineat al acestuia interzice *orice* acorduri care au ca obiect sau efect restrângerea concurenței. Al doilea alineat explică care este consecința acestei interdicții: acordurile care intră sub incidența primului alineat sunt nule de drept. Al treilea alineat prevede în continuare o excepție de la interdicția prevăzută la primul alineat: „[...] prevederile alineatului (1) pot fi declarate inaplicabile” în anumite cazuri.

25. Articolul 101 TFUE constituie o dispoziție care în esență este completă și autonomă. Aceasta este formulată în termeni generali. Nu se referă la nicio măsură de punere în aplicare și nici nu există niciun element inherent în cadrul articolului 101 TFUE care să sugereze că acesta are un domeniu de aplicare limitat sau o sferă de aplicare limitată. Un aspect și mai relevant pentru prezenta cauză este acela că articolul 101 TFUE nu cuprinde dispoziții referitoare la instituții. Acesta nu favorizează o instituție/tip de instituție în defavoarea unei alte instituții. În această privință, modul de redactare a acestei dispoziții poate fi comparat cu modul de redactare a articolului 65 alineatul (4) din Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului. Potrivit acestui din urmă articol, „Înalta Autoritate are competență exclusivă” pentru a stabili dacă un acord interzis ar fi compatibil cu această dispoziție.

26. Prin urmare, privit numai din perspectiva textului său, este dificil să se sugereze că articolul 101 TFUE ar trebui aplicat în mod diferit față de *oricare altă* dispoziție din tratat care se referă la o instituție care aplică dreptul Uniunii, fie că este vorba despre o instituție a statelor membre sau o instituție a Uniunii.

27. Numai în temeiul articolelor 103-105 TFUE sunt introduse elemente de diferențiere și de „tranziționalitate” în aplicarea articolului 101 TFUE.

28. Astfel, la primul alineat al articolului 103 TFUE se precizează că revine Consiliului sarcina de a adopta „regulamentele sau directivele utile în vederea aplicării principiilor prevăzute la [articolul 101 TFUE]”. Al doilea alineat oferă exemple neexhaustive cu privire la modalitățile de exercitare a acestei competențe. În prezenta cauză, literele (b) și (c) prezintă cel mai mare interes. Mai exact, aceste litere se referă la „normele de aplicare a articolului 101 alineatul (3), luând în considerare necesitatea [...] de a asigura o supraveghere eficientă și [...] de a simplifica pe cât posibil controlul administrativ” și la definirea „[domeniului] de aplicare [...] în diferitele ramuri economice” a articolului 101 TFUE. Cu alte cuvinte, articolul 103 TFUE impune Consiliului sarcina de a stabili domeniul de aplicare al articolului 101 TFUE și de a asigura controlul administrativ.

29. În aceste condiții, ce se întâmplă până la momentul la care Consiliul decide să își exercite competențele, astfel cum se prevede la articolul 103 TFUE?

30. În acest context, sunt relevante articolele 104 și 105 TFUE. Aceste dispoziții instituie „regimul tranzitoriu”. În cadrul acestui regim, autoritățile (administrative) ale statelor membre erau responsabile de aplicarea principiilor prevăzute (în prezent) la articolul 101 TFUE, inclusiv de acordarea de exceptări în temeiul articolului 101 alineatul (3) TFUE. În perioada de aplicare a acestui sistem, Comisia a jucat doar un rol minor în aplicarea normelor de concurență și numai „fără a aduce atingere” atribuțiilor care reveneau autorităților naționale ale statelor membre.

31. Având în vedere acest cadru constituțional, noțiunea de regim „tranzitoriu” este oarecum improprie. Este adevărat că, în formularea sa *inițială*, articolul 87 din Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene (denumit în continuare „Tratatul CEE”) prevedea că Consiliul trebuie să își exercite competențele în temeiul (în prezent a) articolului 103 TFUE *în termen de trei ani*. Acest termen s-a stins fără ca Consiliul să fi exercitat aceste competențe. Cu toate acestea, Tratatul de la Amsterdam a înlocuit referirea (până la acel moment caducă) la termenul de trei ani pentru adoptarea normelor de aplicare cu o obligație generală a Consiliului de a adopta regulamentele și directivele în vederea „aplicării” (în prezent al) articolului 101 TFUE¹⁷. Astfel, confirmând *de iure* situația existentă deja *de facto* pentru o anumită perioadă, a dispărut presupusul „caracter tranzitoriu” al regimului „tranzitoriu” instituit prin (în prezent) articolele 104 și 105 TFUE.

32. Din această perspectivă, articolul 104 TFUE prevedea, de fapt, o *normă implicită* privind modul de abordare a admisibilității acordurilor care intră în domeniul de aplicare al articolului 101 TFUE. Potrivit acestei dispoziții, autoritățile statelor membre ar fi competente să asigure respectarea normelor de concurență din tratat pentru o perioadă nedeterminată, *până* în momentul în care Consiliul ia măsuri prin instituirea unui alt mecanism administrativ pentru asigurarea respectării normelor tratatului în materie de concurență.

¹⁷ Articolul 6 alineatul (46) din Tratatul de la Amsterdam de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană, a tratatelor de instituire a Comunităților Europene și a altor acte conexe (JO 1997, C 340, p. 1).

33. Cu alte cuvinte, deși a fost instituit inițial pentru o perioadă limitată, regimul „tranzitoriu” a devenit din ce în ce mai puțin „tranzitoriu” de-a lungul timpului, întrucât nu exista o „tranziție” în sensul obișnuit al cuvântului de la o situație la alta. Dimpotrivă, acest regim era mai degrabă „potențial modular” în ceea ce privește elementele specifice ale descentralizării (și ale realocării) competenței de a pune în aplicare anumite părți ale articolului 101 TFUE. Acest ultim punct este confirmat de dezvoltarea întregului sistem, care, de-a lungul anilor, a continuat să se schimbe: de la descentralizarea totală la centralizarea anumitor elemente, trecând apoi din nou la o descentralizare parțială, normele în materie de competență prevăzute la articolul 103 alineatul (2) TFUE ținând seama textual de aceste modificări fără nicio problemă.

2. Rolul instanțelor naționale în cadrul „regimului tranzitoriu”?

34. Articolele 103-105 TFUE nu prevăd nicio dispoziție cu privire la rolul instanțelor naționale în aplicarea articolului 101 TFUE, nici în contextul regimului „tranzitoriu”, nici în alt context. Acesta este obiectul prezentei cauze. Astfel, instanța de trimitere ridică problema dacă interdicția prevăzută la articolul 101 alineatul (1) TFUE poate fi aplicată de instanțele naționale atunci când practicile anticoncurențiale în cauză au avut loc, în cea mai mare parte, în perioada de aplicare a „regimului tranzitoriu”.

35. La prima vedere, această discuție se poate referi la o epocă trecută. Toate părțile din prezenta cauză sunt de acord cu privire la faptul că Regulamentul nr. 1/2003 a conferit instanțelor naționale competența de a aplica integral articolul 101 TFUE sau, cel puțin, a confirmat existența acesteia. Cu toate acestea, din punct de vedere practic, soluționarea întrebării adresate de Rechtbank Amsterdam (Tribunalul din Amsterdam) va afecta exercitarea mai largă a drepturilor private în scopul obținerii de despăgubiri pentru prejudiciile cauzate de un comportament susceptibil să restrângă sau să denatureze concurența, indiferent de momentul în care a intervenit acest comportament și indiferent de autoritatea administrativă care a investigat comportamentul respectiv.

36. Reclamantele din litigiul principal încearcă să valorifice astfel drepturi care intră în sfera dreptului privat. Acest lucru se datorează faptului că, în Decizia din 2017, Comisia a constatat existența unor dovezi ale unor practici continue de coordonare a prețurilor în perioada 1999-2006 în sectorul transportului aerian de mărfuri. Cu toate acestea, ca urmare a sistemului de drept derivat instituit de Consiliu în temeiul articolului 103 TFUE, Comisia și-a limitat constatările referitoare la o încălcare a articolului 101 alineatul (1) TFUE și, respectiv, a articolului 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE pentru rutele între Uniunea Europeană și țări terțe începând cu 1 mai 2004 și pentru rutele între țările SEE care nu sunt state membre ale Uniunii Europene și țări terțe începând cu 19 mai 2005. În consecință, în cazul în care obiecțiile părților cu privire la competența instanței naționale ar fi admise, perioada anterioară acestor date ar fi, de fapt, exclusă din domeniul de aplicare al acțiunilor în despăgubire de drept privat pentru comportamente anticoncurențiale care intră sub incidența articolului 101 alineatul (1) TFUE.

37. Întrebarea subiacentă și generală din prezenta cauză este, așadar, în mare măsură, dacă aplicarea articolului 101 alineatul (1) TFUE de către instanțele naționale poate fi limitată sau exclusă în totalitate prin acte de drept derivat care restrâng aplicarea pe cale administrativă a normelor Uniunii în materie de concurență.

38. În observațiile părților interesate, răspunsul la această întrebare este ascuns sub numeroase niveluri jurisprudențiale și acte de drept derivat. În esență, reclamantele, Autoritatea de Supraveghere AELS și guvernul norvegian explică faptul că „regimul tranzitoriu” a restrâns aplicarea principiilor care stau la baza articolului 101 alineatul (1) TFUE doar în ceea ce privește „calea administrativă”. Totuși, prin aceasta nu s-a limitat efectul direct al articolului 101 alineatul (1) TFUE și al articolului 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE în situația invocării sale în fața instanțelor naționale, și anume „calea judiciară” independentă.

39. Pârâtele, susținute de Comisie cu privire la majoritatea argumentelor, contestă acest lucru. În opinia lor, există două motive pentru care instanțele naționale nu erau competente să aplice articolul 101 alineatul (1) TFUE. În primul rând, Consiliul, acționând în temeiul articolului 103 TFUE, a limitat domeniul de aplicare *ratione materiae* al articolului 101 TFUE. Prin urmare, sectorul transportului aerian nu a fost expus pe deplin „principiilor” cuprinse în această dispoziție înainte de data aplicării Regulamentului nr. 1/2003. În al doilea rând, în temeiul „regimului tranzitoriu”, numai o autoritate națională de concurență și, în anumite cazuri, Comisia ar putea adopta o poziție cu privire la compatibilitatea unui acord anticoncurențial cu articolul 101 TFUE. Având în vedere aceste limitări aduse articolului 101 alineatul (1) TFUE, principiul omogenității impune ca efectul direct al articolului 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE să fie limitat în același mod.

40. În opinia noastră, răspunsul corect în ceea ce privește această poziție rezultă în mod direct din articolul 101 TFUE, din articolul 53 din Acordul privind SEE și din normele în materie de concurență. Prin urmare, vom aborda în continuare acest aspect.

B. Aplicarea articolului 101 alineatul (1) TFUE de către instanța de trimitere în prezenta cauză

41. În linii mari, ar trebui discutate trei aspecte în ceea ce privește aplicarea articolului 101 alineatul (1) TFUE de către instanțele naționale. În primul rând, potențialele efecte limitative ale „regimului tranzitoriu” asupra articolului 101 TFUE în ceea ce privește competențele obișnuite ale instanțelor naționale prevăzute la articolele 104 și 105 TFUE (1). În al doilea rând, măsura în care efectul direct al principiilor prevăzute în prezent la articolul 101 alineatul (1) TFUE este invocat de o parte care urmărește să își valorifice drepturile în fața instanțelor naționale (2). În al treilea rând, domeniul de aplicare *ratione materiae* al articolului 101 alineatul (1) TFUE în împrejurările specifice din prezenta cauză, și anume în ceea ce privește sectorul transportului aerian (3). Vom aborda pe rând fiecare aspect.

1. Efectul „regimului tranzitoriu” asupra articolului 101 TFUE

42. În observațiile lor, pârâtele susțin în esență că „regimul tranzitoriu” prevăzut la articolele 104 și 105 TFUE privează instanțele naționale de competența lor de a aplica articolul 101 TFUE. Ca răspuns la o întrebare adresată de Curte, Comisia a adoptat aceeași poziție. În opinia sa, articolele 104 TFUE și 105 TFUE ar putea avea ca efect „suspendarea” competenței instanțelor naționale de a aplica articolul 101 TFUE în anumite împrejurări.

43. Nu împărtășim această opinie.

44. Din textul articolelor 104 și 105 TFUE nu se desprinde niciun element care să constituie un „buton de pauză” în ceea ce privește competența instanțelor naționale. De fapt, niciuna dintre aceste dispoziții nu limitează aplicarea articolului 101 TFUE în privința instanțelor naționale. Articolele 104 și 105 TFUE stabilesc doar modul în care ar trebui să aibă loc aplicarea pe cale administrativă a articolului 101 TFUE în perioada de până la momentul la care Consiliul decide să acționeze în conformitate articolul 103 TFUE. Totuși, această acțiune nu se referă la aplicarea *pe cale judiciară* a articolului 101 TFUE de către instanțele naționale.

45. Mai exact, în opinia noastră, aplicarea pe cale judiciară a articolului 101 alineatul (1) TFUE, nu se limitează, în mod firesc, la controlul jurisdicțional al deciziilor administrative care aplicau și asigurau anterior respectarea normelor Uniunii în materie de concurență. Controlul unei decizii administrative prin care se aplică articolul 101 alineatul (1) TFUE este, cu siguranță, unul dintre modurile în care instanțele naționale pot fi chemate să aplice această dispoziție. Există însă alte domenii de drept sau alte căi de atac în cadrul cărora instanțele naționale ar putea eventual, în temeiul dreptului Uniunii sau al dreptului național, să fie chemate să aplice aceeași dispoziție, și anume, de exemplu, alte tipuri de căi de atac administrative, acțiuni de drept civil sau chiar urmăriri penale.

46. Considerăm că este important să subliniem acest element de la bun început. Acest lucru se datorează faptului că argumentele părților și ale Comisiei par să aibă o tendință reduționistă distinctă în această privință. În opinia lor în esență „aplicarea” articolului 101 TFUE înseamnă „asigurarea respectării” acestei dispoziții, care, la rândul său, este legată de „cercetarea și impunerea de sancțiuni administrative”. Această sarcină a fost încredințată numai Comisiei sau autorităților administrative naționale. Potrivit acestei logici, în mod implicit, instanțele naționale nu ar fi competente, în cadrul „regimului tranzitoriu”, decât dacă ar fi chemate să controleze pe cale judiciară aplicarea administrativă de către autoritatea administrativă națională.

47. Nu împărtășim această opinie. În cazul în care o instanță națională ar fi fost chemată să aplice articolul 101 alineatul (1) TFUE în cadrul sferei sale de competență și al procedurilor existente, înainte ca Consiliul să fi instituit un act de drept derivat pentru a „aplica” principiile care stau la baza articolului 101 TFUE, atunci această instanță națională ar fi trebuit, *desigur*, să asigure efectul deplin al acestei dispoziții¹⁸.

48. Acest lucru ilustrează o caracteristică comună pe care articolul 101 TFUE o împarte cu o serie de alte dispoziții ale tratatului, cum ar fi articolele 45 și 46 TFUE (libera circulație a lucrătorilor), articolul 49 și articolul 50 alineatul (2) TFUE (libertatea de stabilire) și articolul 157 TFUE (principiul egalității de remunerare pentru aceeași muncă). În toate aceste cazuri, precum și în altele, dispoziția în cauză din tratat enunță mai întâi principiul și apoi desemnează instituția sau instituțiile competente ale Uniunii care vor „dezvolta” acest principiu, adoptând norme suplimentare, specifice, care uneori indică exact ce ar trebui să intre sub incidența acestor norme „de punere în aplicare”. Cu toate acestea, timp de decenii, abordarea Curții a fost că, chiar și în cazul în care normele „de punere în aplicare” necesare nu sunt încă în vigoare, „principiul de bază”, astfel cum este enunțat în dispoziția din tratat, trebuie, în cazul în care este el însuși direct aplicabil, să fie aplicat în mod autonom de toate autoritățile naționale competente, inclusiv în special de instanțele naționale atunci când sunt chemate să aplice aceste dispoziții în cauzele cu care sunt sesizate.

¹⁸ În conformitate cu Hotărârea din 16 decembrie 1976, (Rewe-Zentralfinanz și Rewe-Zentral 33/76, EU:C:1976:188, punctul 5).

49. Articolul 157 TFUE și principiul remunerației egale pentru muncă egală ar putea oferi un exemplu în acest sens: astfel, chiar înainte ca legiuitorul Uniunii să fi instituit în acest scop acte de drept derivat, era evident că instanțele naționale erau responsabile de garantarea deplinei eficacități a acestuia și trebuiau să aplice acest principiu independent de orice „aplicare administrativă” în cauzele (civile) cu care erau sesizate¹⁹. Această concluzie nu ar trebui să surprindă: potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, lipsa unor măsuri de punere în aplicare, indiferent de formă, nu împiedică justițiabilii să invoce dispoziții de drept al Uniunii care au efect direct²⁰.

50. Prin urmare, din punctul de vedere al structurii tratatului, posibilitatea aplicării (în prezent a) articolului 101 TFUE de către instanțele naționale a existat de la intrarea în vigoare a Tratatului CEE. În plus, (actualul) articol 101 alineatele (1) și (2) TFUE a produs efecte depline chiar înainte ca Consiliul să fi acționat potrivit „abilitării” prevăzute la articolul 103 alineatul (1) TFUE²¹.

51. În acest context, trebuie totuși să se examineze în ce măsură articolul 101 alineatul (1) TFUE a avut *efect direct* în mod efectiv înainte ca Consiliul să determine „normele de aplicare a articolului 101 alineatul (3) [TFUE]”.

2. *Efectul direct al articolului 101 alineatul (1) TFUE*

52. Ca răspuns la o întrebare adresată de Curte, pârătele și Comisia au adoptat poziția potrivit căreia articolul 101 alineatul (1) TFUE nu avea efect direct înainte ca Consiliul să acționeze în conformitate cu articolul 103 alineatul (2) litera (b) TFUE. Nu se poate trage nicio altă concluzie din moment ce, deja în anul 1962, Curtea interpretase articolul 101 TFUE ca reprezentând un „tot indivizibil”²². Pe de altă parte, Hotărârea Courage și Crehan²³ dovedește necesitatea unei acțiuni prealabile din partea Consiliului, întrucât această cauză a recunoscut în realitate existența unui efect direct numai *după* ce Consiliul a instituit măsuri de aplicare în ceea ce privește articolul 101 TFUE. Prin urmare, această dispoziție nu ar putea, *per se*, să aibă efect direct.

53. În schimb, reclamantele contestă această poziție, întemeindu-se în principal pe Hotărârea SABAM²⁴ pentru a susține că efectul direct al articolului 101 alineatul (1) TFUE nu impune măsuri prealabile de aplicare.

54. Suntem de acord cu reclamantele. În opinia noastră, poziția pârătelor și a Comisiei plasează, în mod figurativ, „căruța în fața calului”.

¹⁹ Deja în Hotărârea din 8 aprilie 1976, Defrenne (43/75, EU:C:1976:56, punctele 12, 24 și 39).

²⁰ A se vedea cu titlu ilustrativ Hotărârea din 9 martie 1978, Simmenthal (106/77, EU:C:1978:49, punctele 19 și 20), Hotărârea din 17 septembrie 2002, Baumbast și R (C-413/99, EU:C:2002:493, punctul 80), precum și Hotărârea din 4 februarie 2016, Ince (C-336/14, EU:C:2016:72, punctul 59).

²¹ Astfel cum se explică și în continuare, la punctele 58 și 70-78 din prezentele concluzii, Consiliul nu a restricționat niciodată aceste efecte.

²² Hotărârea din 6 aprilie 1962, de Geus (13/61, EU:C:1962:11, p. 52).

²³ Hotărârea din 20 septembrie 2001, Courage și Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465) (denumită în continuare „Hotărârea Courage și Crehan”).

²⁴ Hotărârea din 30 ianuarie 1974, BRT și Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs (127/73, EU:C:1974:6) (denumită în continuare „Hotărârea SABAM”).

55. Potrivit unei jurisprudențe constante, examinarea efectului direct trebuie efectuată luând în considerare natura, economia și textul dispoziției în cauză²⁵. O dispoziție va avea efect direct dacă este suficient de clară, precisă²⁶ și necondiționată²⁷. Ca atare, nu este necesar ca o întreagă dispoziție să aibă efect direct sau să fie direct aplicabilă textual. În schimb, Curtea apelează la deducere, adică încearcă să stabilească dacă o anumită normă de comportament aplicabilă poate fi dedusă din dispoziția (probabil mai lungă și mai complexă) de drept al Uniunii²⁸.

56. Hotărârea SABAM și Hotărârea Rewe-Zentralfinanz și Rewe-Zentral sunt exemple adecvate ale acestei abordări „relaționale” a efectului direct. În Hotărârea SABAM, Curtea a statuat că interdicția prevăzută la articolul 85 alineatul (1) din Tratatul CEE [devenit articolul 101 alineatul (1) TFUE] putea fi utilizată ca un „scut” *în raport cu* drepturile specifice ale unui textier de a nu fi invocată împotriva sa o clauză de cesiune exclusivă dintr-un contract încheiat cu o societate de gestiune colectivă a drepturilor de autor²⁹. În mod similar, în Hotărârea Courage și Crehan, Curtea a statuat că aceeași dispoziție putea fi utilizată ca o „sabie” *în raport cu* o cerere de despăgubiri care decurge dintr-o clauză contractuală contrară articolului 85 din Tratatul CEE (devenit articolul 101 TFUE)³⁰. În ambele cauze, Curtea a extras astfel din *ansamblul* articolului 101 TFUE acea parte a dispoziției care produce un efect direct între particulari: interdicția privind anumite acorduri anticoncurențiale, cuprinsă la primul alineat al acestei dispoziții³¹.

57. Această interdicție este neechivocă, stabilind o obligație legală clară și executorie: „să nu participe la înțelegeri”. Această obligație nu este însoțită de nicio condiție: *orice* astfel de acorduri între întreprinderi sunt „incompatibile cu piața internă”. Acest drept direct aplicabil pe care tratatul îl conferă direct particularilor este cel pe care aceștia îl pot invoca în susținerea cererii lor și pe care instanțele naționale trebuie să îl protejeze³².

58. Contrar celor susținute de Comisie în ședință, natura drepturilor protejate de articolul 101 alineatul (1) TFUE nu este afectată de *stabilirea la nivel procedural*, în temeiul articolului 103 alineatul (2) litera (b) TFUE, a instituției care ar putea „autoriza” din punct de vedere procedural un acord în temeiul articolului 101 alineatul (3) TFUE. Astfel, este de la sine înțeles că, în anumite cazuri, o instanță trebuie să aplice articolul 101 alineatul (1) din TFUE numai pentru a acorda despăgubiri civile în cazul unei activități anticoncurențiale³³. De asemenea, unei instanțe i se poate impune să se întemeieze pe articolul 101 alineatul (2) TFUE numai pentru a stabili eliminarea clauzelor contractuale incompatibile³⁴. Cu alte cuvinte, având în vedere *natura*

²⁵ A se vedea de exemplu Hotărârea din 4 decembrie 1974, Van Duyn (41/74, EU:C:1974:133, punctul 12).

²⁶ A se vedea de exemplu Hotărârea din 1 iulie 2010, Gassmayr (C-194/08, EU:C:2010:386, punctul 45), Hotărârea din 7 septembrie 2017, H. (C-174/16, EU:C:2017:637, punctul 69), precum și Hotărârea din 6 noiembrie 2018, Bauer și Willmeroth (C-569/16 și C-570/16, EU:C:2018:871, punctul 72).

²⁷ A se vedea de exemplu Hotărârea din 15 mai 2014, Almos Agrárkölterkeskedelmi (C-337/13, EU:C:2014:328, punctul 32), Hotărârea din 12 octombrie 2017, Lombard Ingatlan Lízing (C-404/16, EU:C:2017:759, punctul 36), precum și Hotărârea din 14 ianuarie 2021, RTS infra și Aannemingsbedrijf Norré-Beaegel (C-387/19, EU:C:2021:13, punctul 46).

²⁸ Hotărârea din 8 aprilie 1976, Defrenne (43/75, EU:C:1976:56, punctele 30-39). A se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Trabucchi prezentate în cauza Defrenne (43/75, EU:C:1976:39, dispozitivul), precum și Concluziile noastre prezentate în cauza Klohn (C-167/17, EU:C:2018:387, punctul 42).

²⁹ Hotărârea SABAM, punctul 16.

³⁰ Hotărârea Courage și Crehan punctele 24-26.

³¹ Hotărârea SABAM, punctul 16, și Hotărârea Courage și Crehan, punctele 23 și 24.

³² A se vedea în acest sens Hotărârea din 5 iunie 2014, Kone și alții (C-557/12, EU:C:2014:1317, punctele 20 și 22, precum și jurisprudența citată).

³³ A se vedea de exemplu Hotărârea Courage și Crehan, punctul 26.

³⁴ A se vedea Hotărârea din 18 decembrie 1986, VAG France (10/86, EU:C:1986:502, punctul 15).

specifică a anumitor cereri formulate în fața instanțelor naționale, componentele individuale ale articolului 101 TFUE pot fi *disociabile*. În astfel de împrejurări, nu este necesar ca instanțele naționale să recurgă la articolul 101 alineatul (3) TFUE.

59. Astfel, Hotărârea SABAM și Hotărârea Courage și Crehan demonstrează perfect relația independentă dintre articolul 101 alineatul (1) TFUE și articolul 101 alineatul (3) TFUE. Ambele cauze datează dintr-o perioadă în care Consiliul își exercitase competențele în temeiul articolului 103 alineatul (2) litera (b) TFUE și atribuisese Comisiei competența exclusivă de a lua o decizie în conformitate cu articolul 85 alineatul (3) din Tratatul CEE [devenit articolul 101 alineatul (3) TFUE]. Faptul că o altă instituție (Comisia) avea sarcina de a decide cu privire la aplicabilitatea fostului articol 85 alineatul (3) din Tratatul CEE nu constituia o problemă în ceea ce privește invocarea drepturilor prevăzute la articolul 85 alineatul (1) din Tratatul CEE³⁵.

60. Această concluzie nu este repusă în discuție de calificarea drept „tot indivizibil” a articolului 85 din Tratatul CEE în Hotărârea de Geus³⁶. În cauza respectivă, un distribuitor german de frigider Bosch a invocat, în memoriul său în apărare, articolul 85 din Tratatul CEE, în vederea anulării unei clauze de „interdicție de export” cuprinse într-un contract de distribuție exclusivă pe care îl încheiase cu Bosch. Faptele din această cauză sunt însă anterioare intrării în vigoare a Regulamentului nr. 17/62. Astfel, *nu exista nicio procedură administrativă* pentru a aborda efectele care decurgeau din articolul 85 alineatele (1) și (2) din Tratatul CEE [devenit articolul 101 alineatele (1) și (2) TFUE]. În acest context, Curtea nu a avut altă opțiune decât să continue să aplice acordul în cauză *până la instituirea unei proceduri administrative* pentru a aborda o posibilă aplicare a articolului 85 alineatul (3) din Tratatul CEE [devenit articolul 101 alineatul (3) TFUE]³⁷.

61. În contextul acestei situații de fapt limitative, Curtea a considerat că articolul 85 din Tratatul CEE este un „tot indivizibil”³⁸. Interpretarea contrară ar conduce la un rezultat inadmisibil: „[...] determinarea nulității de drept a acordurilor, chiar înainte de a fi posibil să se determine care sunt acordurile cărora li se aplică articolul 85 în ansamblul său”³⁹.

62. Hotărârea de Geus a fost astfel pronunțată în lumina unei omisiuni instituționale de stabilire a unui mecanism administrativ în vederea abordării efectelor „aplicabilității [articolului 85 din Tratatul CEE] de la data intrării în vigoare a tratatului”⁴⁰. Astfel cum arată în mod întemeiat Autoritatea de Supraveghere AELS, la momentul respectiv, nu se punea problema efectului direct [și, așadar, legată de invocarea individuală a articolului 85 alineatul (1) din Tratatul CEE în fața instanțelor naționale], deoarece Hotărârea De Geus a fost pronunțată *înainte* ca Curtea să clarifice pentru prima dată noțiunea de efect direct al dispozițiilor Tratatului CEE⁴¹.

³⁵ A se vedea de asemenea Hotărârea SABAM, punctul 21, și Hotărârea Courage și Crehan, punctele 22 și 28.

³⁶ A se vedea Hotărârea din 6 aprilie 1962, de Geus (13/61, EU:C:1962:11, p. 52), și Hotărârea din 9 iulie 1969, Portelange (10/69, EU:C:1969:36, punctele 10 și 13).

³⁷ Hotărârea din 6 aprilie 1962, de Geus (13/61, EU:C:1962:11, p. 51-53).

³⁸ *Ibidem*, p. 52.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 51.

⁴¹ Hotărârea din 5 februarie 1963, van Gend & Loos (26/62, EU:C:1963:1, p. 13).

63. Pentru toate aceste motive, constatăm că o hotărâre a Curții pronunțată în 1962 în împrejurări juridice și constituționale foarte diferite nu poate oferi decât indicații foarte limitate. În special, în lipsa oricărui efect direct al dispozițiilor tratatului, în mod evident, numai aspectul legat de competența de aplicare administrativă atribuită în mod expres sau, mai degrabă, de lipsa acesteia ar fi fost într-adevăr concludent.

64. Nu suntem convinși nici de argumentele părâtelor în ceea ce privește atât Hotărârea Asjes și alții⁴², cât și Hotărârea Saeed Flugreisen și Silver Line Reisebüro⁴³, invocate în susținerea poziției lor cu privire la efectul direct al articolului 101 alineatul (1) TFUE. Aceste cauze nu au fost pronunțate într-un context în care o parte invoca efectul direct al acestei dispoziții. În schimb, era vorba despre *nulitatea* de drept, în temeiul articolului 85 alineatul (2) din Tratatul CEE, a tarifelor companiilor aeriene autorizate de guvern înainte de luarea de către o autoritate administrativă a unei decizii privind compatibilitatea acestora cu articolul 85 alineatul (3) din Tratatul CEE, fie în conformitate cu sistemul aplicabil în cadrul „perioadei tranzitorii” prevăzute la articolele 88 și 89 din Tratatul CEE (în prezent articolele 104 și 105 TFUE), fie în conformitate cu Regulamentul nr. 3975/87⁴⁴. Întrucât nici „autoritățile statelor membre”⁴⁵, nici Comisia⁴⁶ nu s-au decis cu privire la aplicabilitatea articolului 85 din Tratatul CEE în privința acordurilor în cauză, Curtea a statuat că astfel de acorduri nu puteau fi prezumate a fi nule de drept pentru simplul motiv că articolul 85 din Tratatul CEE ar putea fi aplicabil acordurilor în cauză.

65. Astfel, Hotărârea Asjes și alții, precum și Hotărârea Saeed Flugreisen și Silver Line Reisebüro sunt de asemenea circumstanțiate logicii de la momentul pronunțării lor: în împrejurări în care nici autoritățile statelor membre și nici Comisia nu luaseră nicio decizie administrativă în ceea ce privește un presupus acord anticoncurențial sau practică anticoncurențială în sensul articolului 85 alineatul (3) din Tratatul CEE, dar *autorizarea retroactivă ulterioară era încă posibilă* în cadrul sistemului existent la momentul respectiv, era evident că operatorii economici trebuiau să poată prezuma, cu bună-credință, că relațiile lor comerciale nu au încetat de drept *până în momentul în care* autoritățile administrative în cauză au luat o decizie cu privire la acordurile sau practicile lor⁴⁷.

66. Un aspect mai important în prezenta cauză este acela că părâtele *nu se pot prevala de riscul de conflict* care decurge dintr-o eventuală aprobare retroactivă a comportamentului în cauză. Astfel, sistemul de „exceptare” prevăzut de Regulamentul nr. 1/2003, cu modificările ulterioare, care a abrogat regimul anterior în temeiul Regulamentului nr. 17/62 și al Regulamentului nr. 3975/87, nu permite o intervenție retroactivă. În plus, astfel cum reiese din articolul 34 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1/2003, acordurile care intrau în domeniul de aplicare al Regulamentului nr. 17/62 și al Regulamentului nr. 3975/87 și care *au fost* comunicate Comisiei au devenit caduce de la 1 mai 2004. Cu alte cuvinte, chiar dacă părâtele ar fi comunicat Comisiei acordurile lor⁴⁸, aceste comunicări nu ar funcționa, în orice caz, ca un „mecanism de protecție” față de aplicarea sistemului instituit prin Regulamentul nr. 1/2003 în ceea ce privește acordurile în cauză.

⁴² Hotărârea din 30 aprilie 1986, Asjes și alții (209/84-213/84, EU:C:1986:188) (denumită în continuare „Hotărârea Asjes”).

⁴³ Hotărârea din 11 aprilie 1989, Saeed Flugreisen și Silver Line Reisebüro (66/86, EU:C:1989:140) (denumită în continuare „Hotărârea Saeed”).

⁴⁴ Hotărârea Saeed, punctul 29, și Hotărârea Asjes, punctele 52-56 și 59.

⁴⁵ Hotărârea Saeed, punctele 4 și 29, și Hotărârea Asjes, punctul 57.

⁴⁶ Hotărârea Saeed, punctele 4 și 29, și Hotărârea Asjes, punctul 59.

⁴⁷ A se vedea prin analogie raționamentul urmat de Curte în Hotărârea din 22 martie 1961, Snpat/Înalta Autoritate (42/59 și 49/59, EU:C:1961:5, p. 87).

⁴⁸ Un element contestat de reclamantele din litigiul principal, dar a cărui verificare este, în definitiv, de competența instanței de trimitere.

67. Astfel, din nou, trebuie subliniat în mod specific că, în împrejurările din prezenta cauză, nu se regăsesc elementele legate de coerența internă esențială a „articolului 101 TFUE”, precum și necesitatea securității juridice pentru operatorii economici. Această posibilitate a dispărut de ceva timp.

68. În concluzie, este clar că articolul 101 alineatul (1) TFUE și precursorile sale erau direct aplicabile de la intrarea în vigoare a Tratatului CEE. Acestea au rămas direct aplicabile pe parcursul întregii perioade respective, astfel încât particularii să își poată exercita drepturile în fața instanțelor naționale competente. Mai presus de toate, această competență autonomă conferită instanțelor naționale de a aplica articolul 101 alineatul (1) TFUE, în conformitate cu această competență și în funcție de tipul de proceduri cu care erau sesizate în temeiul dreptului național, nu a fost, de fapt, niciodată restrânsă de Consiliu prin aplicarea actualului articol 103 TFUE.

69. Cu toate acestea, rămâne întrebarea dacă există sau au existat restricții în ceea ce privește aplicarea *ratione materiae* a articolului 101 alineatul (1) TFUE în cazul specific al sectorului transportului aerian.

3. Domeniul de aplicare *ratione materiae* al articolului 101 alineatul (1) TFUE

70. Pârâtele și Comisia susțin că, întrucât Consiliul nu și-a exercitat competența în temeiul articolului 103 alineatul (2) litera (c) TFUE de a include întregul sector al transportului aerian sub incidența normelor în materie de concurență din tratat, instanțele naționale nu ar fi putut acționa în cadrul unei acțiuni introduse în temeiul articolului 101 alineatul (1) TFUE pentru a declara astfel de acorduri ca fiind incompatibile. Situația ar fi fost aceeași chiar dacă efectul direct ar fi existat. Aceste părți subliniază excluderea specifică a întregului sector al transportului aerian din cadrul Regulamentului nr. 17/62 și aplicarea limitată a normelor în materie de concurență, prin intermediul Regulamentului nr. 3975/87, „rutelor din Uniune” în ceea ce privește transportul aerian. Numai începând cu 1 mai 2004, data aplicării Regulamentului nr. 1/2003, cu modificările ulterioare, sectorul transportului aerian ar fi intrat sub incidența normelor dreptului Uniunii în materie de concurență⁴⁹.

71. Nu suntem de acord cu aceste argumente.

72. Potrivit articolului 103 alineatul (1) TFUE, Consiliul adoptă „regulamentele sau directivele utile în vederea aplicării principiilor prevăzute la” articolul 101 TFUE. Articolul 103 alineatul (2) din TFUE enumeră apoi exemple privind modul în care această demers poate fi realizat de Consiliu. Litera (c) prevede că Consiliul poate „să precizeze, dacă este cazul, [...] în diferitele ramuri economice”, domeniul de aplicare al articolului 101 TFUE.

73. Caracterul explicit *facultativ* al acestei acțiuni este ceea ce diferențiază articolul 103 alineatul (2) litera (c) TFUE de articolul 103 alineatul (2) litera (b) TFUE și de *cerința* de a „defini mai clar” articolul 101 alineatul (3) TFUE. Astfel, trimiterea de la litera (c) a acestui articol la expresia „dacă este cazul”⁵⁰ indică în mod clar că domeniul de aplicare al principiilor cuprinse la

⁴⁹ A se vedea articolul 45 din Regulamentul nr. 1/2003.

⁵⁰ În mod similar, „v případě potřeby” în versiunea în limba cehă, „in voorkomende gevallen” în versiunea în limba neerlandeză, „eventualmente” în versiunea în limba italiană, „le cas échéant” în versiunea în limba franceză, „gegebenfalls” în versiunea în limba germană sau „eventualmente” în versiunea în limba spaniolă.

articolul 101 TFUE era, în mod implicit, destinat să acopere întreaga economie, Consiliul hotărând dacă să se îndepărteze de această stare de fapt în ceea ce privește anumite ramuri specifice ale economiei.

74. Imperativul pieței unice care stă la baza acestui acord este incontestabil: desigur, domeniul de aplicare al articolului 101 TFUE ar fi putut fi elaborat în vederea extinderii treptate, pe bucăți „digerabile”, a domeniului de aplicare al dreptului Uniunii în materie de concurență. Astfel, pentru domeniul specific al transporturilor, astfel cum s-a procedat în cazul politicii agricole comune, s-ar fi putut acorda prioritate acestor abordări (specifice) sectoriale în raport cu normele (generale) în materie de concurență⁵¹.

75. Nu acesta este însă situația⁵². Astfel, în opinia noastră și în special având în vedere structura articolelor 101 TFUE și 103 TFUE, tratatul pleacă de la premisa aplicării depline a normelor de concurență cu privire la toate ramurile economiei. Pentru a îndeplini această misiune, a stabilit un domeniu de aplicare în general nelimitat *ratione materiae* al articolului 101 TFUE în vederea realizării unei piețe unice funcționale⁵³, sub rezerva doar a posibilității, „dacă este cazul”, a excluderii sectoriale specifice prevăzute la articolul 103 alineatul (2) litera (c) TFUE.

76. Contrar susținerilor pârâtelor și ale Comisiei, Regulamentul nr. 17/62 și Regulamentul nr. 3975/87 nu demonstrează că Consiliul a intenționat să limiteze domeniul de aplicare *ratione materiae* al articolului 101 alineatul (1) TFUE. Astfel, Regulamentul nr. 17/62 a instituit în principal un sistem procedural pentru aplicarea de către Comisie a articolului 85 alineatele (1) și (3) din Tratatul CEE [devenit articolul 101 alineatele (1) și (3) TFUE]⁵⁴. Acesta nu a făcut nicio precizare cu privire la domeniul de aplicare *ratione materiae* al articolului 101 alineatul (1) TFUE. De asemenea, Regulamentul (CEE) nr. 141/62 al Consiliului de modificare a Regulamentului nr. 17/62 prevedea doar că sistemul *administrativ* instituit prin Regulamentul nr. 17/62 nu se aplică sectorului transporturilor (și, prin urmare, transportului aerian)⁵⁵. Această excludere nu se referă însă la domeniul de aplicare *ratione materiae* al articolului 101 alineatul (1) TFUE atunci când este aplicat de instanțele naționale în cazul sectorului transportului aerian.

77. În sfârșit, Regulamentul nr. 3975/87 „a inclus” parțial sectorul transportului aerian numai în scopul aplicării *administrative* a normelor de concurență ale Uniunii. Astfel cum se explică în al doilea considerent al regulamentului menționat, această includere parțială era necesară dat fiind că „Comisia nu [dispunea] de niciun mijloc [...] de a investiga direct cazurile de încălcare prezumată a articolelor 85 și 86 din tratat în sectorul transportului aerian”⁵⁶. Cu toate acestea, reiterăm faptul că regulamentul menționat nu conține nicio limitare a domeniului de aplicare al articolului 101 alineatul (1) TFUE în cadrul unei acțiuni private în despăgubiri introduse în fața instanțelor naționale.

⁵¹ A se vedea în această privință articolul 42 TFUE și Hotărârea din 14 noiembrie 2017, APVE și alții (C-671/15, EU:C:2017:860, punctele 36-38).

⁵² Hotărârea Asjes, punctul 45.

⁵³ A se vedea în acest sens Hotărârea din 1 iunie 1999, Eco Swiss (C-126/97, EU:C:1999:269, punctul 36).

⁵⁴ A se vedea de exemplu al doilea, al șaselea și al optulea considerent ale Regulamentului nr. 17/62. A se vedea de asemenea articolul 2, articolul 6 alineatul (1), articolul 8 alineatul (1) și articolul 9 alineatul (3) din acest regulament.

⁵⁵ Astfel cum se explică în primul considerent al Regulamentului nr. 141/62. A se vedea de asemenea articolul 1 din acest regulament.

⁵⁶ Al doilea considerent al Regulamentului nr. 3975/87.

78. Cu alte cuvinte, întregul mecanism care constă în pretinsa excludere a domeniului transportului aerian din (în prezent) articolul 101 TFUE era limitat la aplicarea *administrativă* a principiilor cuprinse în această dispoziție⁵⁷. Regulamentul nr. 17/62 și Regulamentul nr. 3975/87 nu au afectat aplicarea *judiciară* de către instanțele naționale, în cadrul competențelor respective de care dispuneau în mod autonom în temeiul dreptului național, a principiilor prevăzute în prezent la articolul 101 alineatul (1) TFUE⁵⁸. Într-adevăr, în această privință, suntem de acord cu reclamantele și cu Autoritatea de Supraveghere AELS: această „cale paralelă” care permitea aplicarea interdicției prevăzute la articolul 101 alineatul (1) TFUE nu a fost afectată de actele de drept derivat adoptate de Consiliu.

79. În consecință, lipsa oricăror norme de transpunere specifice în dreptul național care să reglementeze aplicarea pe cale judiciară a articolului 101 TFUE nu poate împiedica Rechtbank Amsterdam (Tribunalul din Amsterdam) să aplice articolul 101 alineatul (1) TFUE în ceea ce privește sectorul transporturilor aeriene atunci când această dispoziție este invocată în fața sa în scopul obținerii unei hotărâri declarative și al acordării de despăgubiri ca urmare a comportamentului anticoncurențial al părâtelor, în privința rutelor între Uniunea Europeană și țări terțe, înainte de 1 mai 2004.

C. Relația dintre articolul 53 din Acordul privind SEE și normele dreptului primar al Uniunii în materie de concurență

80. Guvernul norvegian și Autoritatea de Supraveghere AELS susțin că, întrucât articolul 53 din Acordul privind SEE este identic în esență cu articolul 101 TFUE, principiul omogenității impune o interpretare uniformă a acestor două dispoziții. În ședință, Autoritatea de Supraveghere AELS a explicat de asemenea că neexistența în Acordul privind SEE a unei dispoziții care să constituie echivalentul articolului 104 TFUE nu ar afecta o astfel de interpretare omogenă a articolului 101 TFUE și a articolului 53 din Acordul privind SEE, întrucât, în orice caz, articolul 104 TFUE nu limitează sfera de aplicare a articolului 101 TFUE.

81. Comisia admite că articolul 101 TFUE și articolul 53 din Acordul privind SEE trebuie interpretate în armonie. Cu toate acestea, în ședință, aceasta a ridicat problema dacă lipsa unei dispoziții echivalente cu articolul 104 TFUE nu ar afecta această sarcină, cu atât mai mult cu cât articolele 104 TFUE și 105 TFUE ar avea ca efect eliminarea competenței instanțelor naționale de a aplica direct articolul 101 alineatul (1) TFUE.

82. În esență, părâtele adoptă aceeași poziție ca și Comisia în această privință. În opinia acestora, „regimul tranzitoriu” prevăzut la articolele 104 și 105 TFUE se opunea efectului direct al articolului 101 alineatul (1) TFUE, astfel încât articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE trebuie interpretat de asemenea în sensul că nu avea efect direct înainte ca Comitetul mixt să declare Regulamentul nr. 1/2003 aplicabil în SEE începând cu 19 mai 2005.

⁵⁷ Astfel cum însăși Comisia a explicat în observațiile sale prezentate în cauza Asjes, „lipsa măsurilor de punere în aplicare prevăzute la articolul 87 [privind domeniul de aplicare *ratione materiae* al articolului 85 din Tratatul CEE] nu înseamnă că instanțele naționale nu pot fi chemate, atunci când este cazul, să se pronunțe cu privire la compatibilitatea unui acord sau a unei anumite practici cu normele de concurență, din moment ce aceste norme au efect direct”.

⁵⁸ Astfel cum am explicat deja mai sus la punctele 43-47 din prezentele concluzii, prin simpla repartizare a competenței administrative pentru a desfășura anumite investigații privind posibile încălcări ale dreptului concurenței, aceste regulamente au atribuit indirect și competența de a exercita controlul jurisdicțional al acestor decizii administrative (a se vedea articolul 9 din Regulamentul nr. 17/62 și, respectiv, articolul 7 din Regulamentul nr. 3975/87). Cu toate acestea, reiterăm că aceste dispoziții nu au avut, în mod firesc, niciun impact asupra altor posibile cazuri de aplicare pe cale judiciară a articolului 101 TFUE în cadrul oricărui *alt tip de proceduri* în care este posibil ca această aplicare să fi fost invocată în fața instanțelor naționale.

83. Având în vedere concluziile noastre prezentate în secțiunea B din prezentele concluzii, suntem de acord cu argumentele guvernului norvegian și ale Autorității de Supraveghere AELS.

84. Este cert că Acordul privind SEE face parte integrantă din dreptul Uniunii⁵⁹. Din moment ce dispozițiile sale sunt necondiționate și suficient de precise, acestea au efect direct în statele membre⁶⁰. Curtea a statuat de asemenea că, în temeiul principiului omogenității⁶¹, dispozițiile Acordului privind SEE, care sunt identice în esență cu cele din tratat, trebuie interpretate în mod uniform⁶².

85. Articolul 101 TFUE și, respectiv, articolul 53 din Acordul privind SEE prevăd o interdicție, efectul acestei interdicții, precum și o posibilă derogare de la această interdicție. Având în vedere principiul omogenității, aceste două dispoziții trebuie, așadar, să facă obiectul unei interpretări uniforme⁶³. În consecință, la fel ca în cazul articolului 101 alineatul (1) TFUE, este necesar să se constate că articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE produce de asemenea un efect direct și conferă drepturi particularilor în cauză, drepturi pe care instanțele naționale trebuie să le protejeze⁶⁴.

86. Având în vedere echivalența dintre efectul articolului 101 TFUE și cel al articolului 53 din Acordul privind SEE, nu înțelegem în ce mod concluziile noastre enunțate la punctele 55-68 din prezentele concluzii cu privire la articolul 101 alineatul (1) TFUE ar trebui să fie diferite în ceea ce privește articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE. Prin urmare, instanțele naționale sunt în măsură să aplice articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE pentru a constata incompatibilitatea anumitor comportamente anticoncurențiale cu această dispoziție.

87. Pentru motive similare celor referitoare la articolul 101 TFUE, trebuie să respingem și argumentele pârâtelor cu privire la domeniul de aplicare *ratione materiae* limitat al articolului 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE. Desigur, articolul 1 din Protocolul 21 la Acordul privind SEE precizează că, în prealabil, Autoritatea de Supraveghere AELS trebuie „să pună în practică principiile prevăzute la” articolul 53 din Acordul privind SEE. Cel puțin în acest sens, acesta reflectă articolul 103 TFUE. Cu toate acestea, niciun element din dosar nu sugerează că articolul 1 din Protocolul 21 la Acordul privind SEE a fost utilizat pentru a limita domeniul de aplicare al articolului 53 din Acordul privind SEE sau competența instanțelor naționale de a aplica această dispoziție. Astfel, după cum am explicat la punctele 76-78 din prezentele concluzii, diferitele acte de drept derivat adoptate de Consiliu în temeiul articolului 103 alineatul (2) litera (c) TFUE și integrate în Acordul privind SEE de la data comunicării acestuia nu au avut niciodată ca efect limitarea domeniului de aplicare *ratione materiae* al articolului 53 din Acordul privind SEE.

⁵⁹ Hotărârea din 15 iunie 1999, Andersson și Wåkerås-Andersson (C-321/97, EU:C:1999:307, punctele 26 și 27), precum și Hotărârea din 2 aprilie 2020, Ruska Federacija (C-897/19 PPU, EU:C:2020:262, punctul 49 și jurisprudența citată).

⁶⁰ A se vedea în această privință Hotărârea din 5 februarie 1976, Conceria Bresciani (87/75, EU:C:1976:18, punctul 25), și Hotărârea din 26 octombrie 1982, Kupferberg (104/81, EU:C:1982:362, punctul 23). În ceea ce privește Acordul privind SEE, a se vedea Hotărârea din 22 ianuarie 1997, Opel Austria/Consiliul (T-115/94, EU:T:1997:3, punctele 101 și 102).

⁶¹ A se vedea articolele 6, 105 și 106 din Acordul privind SEE și articolul 3 din Acordul dintre statele AELS privind instituirea unei Autorități de Supraveghere și a unei Curți de Justiție.

⁶² Hotărârea din 23 septembrie 2003, Ospelt și Schlössle Weissenberg (C-452/01, EU:C:2003:493, punctul 29 și jurisprudența citată), precum și Hotărârea din 6 octombrie 2009, Comisia/Spania (C-153/08, EU:C:2009:618, punctele 48 și 49).

⁶³ A se vedea prin analogie Hotărârea Curții AELS din 30 mai 2018, Fjarskipti/Síminn (E-6/17, Raportul Curții AELS 2018, p. 81, punctul 28).

⁶⁴ *Ibidem*, punctele 29 și 32 și jurisprudența citată. A se vedea de asemenea Hotărârea Curții AELS din 17 septembrie 2018, Nye Kystlink AS/Color Group AS și Color Line AS (E-10/17, Raportul Curții AELS 2018, p. 293, punctul 71).

88. Lipsa unei dispoziții echivalente cu articolul 104 TFUE în Acordul privind SEE nu afectează această concluzie. Astfel cum am explicat la punctul 44 din prezentele concluzii, articolul 104 TFUE nu are ca efect restrângerea domeniului de aplicare structural sau a aplicării articolului 101 TFUE. Lipsa acestuia nu poate, așadar, să afecteze domeniul de aplicare sau aplicarea articolului 53 din Acordul privind SEE. În orice caz, articolul 104 TFUE urmărea să acopere perioada cuprinsă între intrarea în vigoare a normelor de concurență din tratat și momentul în care Consiliul acționează pentru a institui un mecanism administrativ menit să abordeze articolul 101 TFUE și în special al treilea alineat al acestuia⁶⁵.

89. Or, o astfel de perioadă tranzitorie nici măcar nu a existat în cazul Acordului privind SEE. Regulamentul nr. 17/62, Regulamentul nr. 141/62 și Regulamentul nr. 3975/87 au devenit parte a Acordului privind SEE în temeiul anexei XIV de la data comunicării acestui acord. În mod similar, articolul 56 din Acordul privind SEE nu afectează această concluzie, întrucât se limitează la a stabili competența partajată (și duopolizată) între Comisie și Autoritatea de Supraveghere AELS de a aplica articolul 53 din Acordul privind SEE⁶⁶.

90. Prin urmare, nu există, în opinia noastră, nici restrângeri ale domeniului de aplicare *ratione materiae* al articolului 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE care ar limita posibilitatea reclamantelor de a se prevala de efectul direct al articolului 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE în fața instanței de trimitere pentru a solicita o pronunțare a unei hotărâri declaratorii și acordarea de despăgubiri în ceea ce privește coordonarea de către pârâte a unor diferite elemente ale prețului care trebuie perceput pentru servicii de transport aerian de mărfuri pe rute între țările SEE care nu sunt state membre ale Uniunii Europene și țări terțe înainte de 19 mai 2005.

D. Imaginea de ansamblu: aplicarea la nivel public și privat a normelor în materie de concurență

91. Deși face parte de asemenea din întrebarea instanței de trimitere, având în vedere concluziile la care s-a ajuns deja în prezentele concluzii, considerăm că nu este necesar să abordăm separat aspectul legat de natura articolului 6 din Regulamentul nr. 1/2003. Astfel, după cum s-a sugerat în secțiunile precedente, instanțele din statele membre au fost întotdeauna competente să aplice (interdicția materială prevăzută la) articolul 101 alineatul (1) TFUE *în limitele competențelor lor respective și în scopul procedurilor desfășurate în fața lor*. Prin urmare, nu este nicidecum necesar ca Curtea să examineze, în cadrul prezentei cauze, dacă și de la ce moment precis exista de asemenea o „sursă” de drept derivat de abilitare în sensul articolului 6 din Regulamentul nr. 1/2003.

92. Încă o dată, dorim să punem accent pe mențiunea „în cadrul competențelor lor respective”, competențe de care aceste instanțe naționale beneficiază deja în temeiul dreptului național. Astfel cum subliniază în mod întemeiat pârâtele și Comisia, „regimul tranzitoriu” prevăzut la articolele 103 și 104 TFUE nu a conferit instanțelor naționale nicio competență expresă. Astfel, în lipsa unei reglementări naționale explicate în acest sens, instanțele naționale nu pot deduce din articolul 101 alineatul (1) TFUE sau din articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE competențe de investigare sau de urmărire similare celor conferite autorităților administrative competente ale statelor membre cărora le este conferită în mod normal sarcina de a investiga încălcările dreptului concurenței în cadrul procedurilor administrative sau chiar penale. Cu toate

⁶⁵ A se vedea mai sus punctele 30-33 din prezentele concluzii.

⁶⁶ A se vedea punctul 29 din Comunicarea privind cooperarea dintre instanțele naționale și Autoritatea de Supraveghere AELS pentru aplicarea articolelor 53 și 54 din Acordul privind SEE (JO 1995, C 112, p. 7).

acestea, în aceeași ordine de idei, acest cadru *nici nu ar fi putut restrânge nicio competență* a instanțelor naționale. Cu alte cuvinte, acest cadru constituțional nici nu a conferit competențe instanțelor naționale, nici nu le-a afectat competențele. Nicio formă de drept primar sau derivat al Uniunii nu a urmărit să limiteze competența instanțelor naționale de a aplica direct articolul 101 alineatul (1) TFUE sau articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE, în cazul invocării acestor dispoziții într-o cauză cu care sunt sesizate, pentru a proteja drepturile subiective care decurg din dreptul Uniunii.

93. Acțiunea în răspundere promovată de reclamante în prezenta cauză ilustrează acest aspect. La fel ca orice altă instanță națională din Uniunea Europeană, instanța de trimitere este competentă să stabilească o astfel de răspundere în temeiul normelor naționale relevante. În vederea aprecierii unei culpe de natură să angajeze o astfel de răspundere, problema dacă o întreprindere și-a încălcat sau nu și-a încălcat obligațiile legale este, în mod tipic, primul element care trebuie stabilit în această privință. Cu toate acestea, evaluarea respectivă face parte în mod firesc din decizia (de drept privat) cu privire la potențiala răspundere, iar nu dintr-un regim de punere în aplicare aparținând dreptului public (și coordonat de autoritatea administrativă).

94. În caz contrar, astfel de măsuri de aplicare ar avea doar un caracter „de continuare”, depinzând în esență de o măsură de drept public anterioară (și probabil identică din punctul de vedere al domeniului de aplicare) în acest sens. În toate celelalte cazuri, acțiunile „autonome” ar fi excluse din domeniul de aplicare al articolului 101 alineatul (1) TFUE.

95. Totuși, acest punct de vedere (sau, cu siguranță, acest rezultat) este pur și simplu incompatibil cu natura sistemului și cu jurisprudența Curții⁶⁷. Desigur, având în vedere sarcina probatorie destul de împovărată pe care orice reclamant ar putea să o suporte în cadrul acțiunilor de drept privat „autonome” pentru încălcări ale dreptului concurenței, este probabil ca numărul unor astfel de acțiuni să fie redus în practică. Prin urmare, decizia unei autorități publice, precum Comisia, în cadrul unei investigații paralele sau prealabile este susceptibilă să prezinte o importanță deosebită pentru acțiunile „autonome”⁶⁸. Cu toate acestea, este pur și simplu eronat să se afirme că, din punct de vedere juridic, necesitatea coerenței și a coordonării în acest domeniu de drept implică împiedicarea instanțelor naționale să își exercite atribuțiile lor în temeiul dreptului Uniunii și al dreptului național: și anume protejarea drepturilor individuale care decurg de asemenea din dispoziții cu efect direct ale dreptului Uniunii.

96. Specificitatea unei astfel de teze devine și mai evidentă dacă s-ar lua în considerare modul clasic în care este pus în aplicare orice alt domeniu al dreptului administrativ, fie că este vorba, de exemplu, despre dreptul mediului, despre sănătatea publică, despre siguranța publică sau despre normele privind securitatea la locul de muncă. În aceste domenii, este probabil ca la nivel național să existe o autoritate publică specializată care să aibă sarcina de a supraveghea și de a asigura respectarea normelor materiale relevante. Cu toate acestea, ar putea sugera ceva că pentru simplul fapt că o anumită autoritate publică nu a investigat sau nu a inițiat urmărirea

⁶⁷ A se vedea în special Hotărârea din 20 septembrie 2001, *Courage și Crehan* (C-453/99, EU:C:2001:465, punctul 26), Hotărârea din 13 iulie 2006, *Manfredi și alții* (C-295/04 - C-298/04, EU:C:2006:461, punctul 60), Hotărârea din 6 noiembrie 2012, *Otis și alții* (C-199/11, EU:C:2012:684, punctul 41), Hotărârea din 6 iunie 2013, *Donau Chemie și alții* (C-536/11, EU:C:2013:366, punctul 21), Hotărârea din 14 iunie 2011, *Pfleiderer* (C-360/09, EU:C:2011:389, punctul 28), Hotărârea din 5 iunie 2014, *Kone și alții* (C-557/12, EU:C:2014:1317, punctul 21), Hotărârea din 14 martie 2019, *Skanska Industrial Solutions și alții* (C-724/17, EU:C:2019:204, punctul 25), precum și Hotărârea din 12 decembrie 2019, *Otis Gesellschaft și alții* (C-435/18, EU:C:2019:1069, punctul 22).

⁶⁸ De asemenea, pentru a evita orice risc de decizii contradictorii, a se vedea în general Hotărârea din 14 decembrie 2000, *Masterfoods și HB* (C-344/98, EU:C:2000:689, punctele 59 și 60), dacă este necesar prin invocarea unei „cereri Zwartveld” – a se vedea Ordonanța din 13 iulie 1990, *Zwartveld și alții* (C-2/88-IMM, EU:C:1990:315, punctul 22).

penală (sau de fapt a făcut acest lucru, dar, indiferent de motiv, a întrerupt sau a limitat procedura administrativă), respectivul comportament nu ar putea da naștere unor cereri de despăgubire de drept privat din partea persoanei potențial prejudiciate?

97. Pentru toate aceste motive, nu putem fi de acord cu analiza nuanțată a High Court of England and Wales în Hotărârea Emerald Supplies Ltd/British Airways Plc⁶⁹, invocată de instanța de trimitere și dezbătută de părți în cadrul prezentei proceduri. Astfel cum am dorit să subliniem în secțiunile precedente ale prezentelor concluzii, în primul rând, competența instanțelor naționale de a aplica în mod independent articolul 101 alineatul (1) TFUE, pe fond, în limitele competențelor lor respective prevăzute deja în dreptul național, ca de exemplu în cazul acțiunii în despăgubire, nu impunea, spre deosebire de aplicarea administrativă, nicio clauză expresă de abilitare în temeiul dreptului Uniunii⁷⁰. În al doilea rând, Hotărârea de Geus, Hotărârea Asjes și Hotărârea Saeed sunt, în opinia noastră, parțial caduce. Acestea nu pot fi aplicate împrejurărilor specifice din cauza principală, întrucât niciunul dintre aspectele care condiționau soluția reținută în cauzele respective nu se regăsește în mod efectiv în cauza principală⁷¹.

98. Cu alte cuvinte, deși recunoaștem pe deplin necesitatea ca articolul 101 TFUE să fie coerent pe plan intern, pur și simplu nu suntem de acord, în contextul specific al prezentei cauze, cu reducerea *pars pro toto* invocată de anumite părți interesate. Faptul că *o parte a procedurii* de aplicare administrativă a articolului 101 TFUE a fost în anumite etape *centralizată* nu poate însemna că *nimeni altcineva* nu ar fi putut aplica *substanța* care rezultă din dispoziția menționată, inclusiv în cauze în care excepțiile sau exceptiile nu sunt, în mod evident, posibile.

99. Astfel, prezenta procedură a constituit o călătorie interesantă în timp, dacă nu un exercițiu de arheologie juridică, mergând tocmai până în anul 1962. Cu toate acestea, deși prezentelor concluzii sunt în mare măsură delimitate de acest cadru juridic în prezent caduc, nu același lucru este valabil pentru logica ce stă la baza acestora. La nivel structural, dispozițiile dreptului Uniunii care au efect direct sunt aplicabile mod implicit în fața instanțelor naționale, indiferent de eventuala centralizare a competenței administrative (sau a unei părți a acesteia) pentru punerea lor în aplicare de către anumite autorități administrative. În contextul specific al dreptului concurenței, acest lucru înseamnă că întreprinderile care încalcă normele de concurență loială nu se pot ascunde în spatele unei omisiuni de punere în aplicare administrative și trebuie să se aștepte ca cererile de despăgubire să fie introduse direct în fața instanțelor competente ale statelor membre de către persoanele pe care se presupune că le-au prejudiciat.

V. Concluzie

100. Propunem Curții să răspundă la întrebarea preliminară adresată de Rechtbank Amsterdam (Tribunalul din Amsterdam, Țările de Jos) după cum urmează:

O parte pretins prejudiciată de coordonarea diverselor elemente ale prețului care trebuie perceput de operatori de transport aerian pentru serviciile de transport aerian de mărfuri pe rutele dintre aeroporturi situate în interiorul Uniunii Europene și/sau al Spațiului Economic European, precum și dintre aeroporturi situate pe aceste teritorii și aeroporturi din țări terțe poate invoca

⁶⁹ Hotărârea High Court of Justice of England and Wales (Chancery Division) din 4 octombrie 2017, Emerald Supplies Ltd/British Airways Plc [2017] EWHC 2420 (Ch), astfel cum a fost confirmată de Court of Appeal of England and Wales (Civil Division) din 29 ianuarie 2019, La Gaitana Farms SA și alții/British Airways Plc [2019] EWCA Civ 37.

⁷⁰ Spre deosebire de Hotărârea Emerald Supplies Ltd/British Airways Plc [2017] EWHC 2420 (Ch), [41]-[52].

⁷¹ Spre deosebire de Hotărârea Emerald Supplies Ltd/British Airways Plc [2017] EWHC 2420 (Ch), [53]-[63].

încălcarea articolului 101 alineatul (1) TFUE și a articolului 53 alineatul (1) din Acordul privind Spațiul Economic European în fața unei instanțe naționale pentru a obține despăgubiri din partea acestor transportatori inclusiv pentru perioada în care articolele 104 și 105 TUE erau încă aplicabile.